

**РОЗДІЛ І. ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ НАД ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИМ
ЗАВДАННЯМ З КУРСУ «МАЛЮНОК В ПРАКТИЦІ ПСИХОДІАГНОСТИКИ»
(О.В. Мазяр)**

**1.1. БАЗОВА МЕТОДИКА ДО КУРСУ
«МАЛЮНОК В ПРАКТИЦІ ПСИХОДІАГНОСТИКИ»**

Повна назва та автор	Вихідне джерело	Джерела з описом та прикладами застосування
<p>Комплекс тематичних малюнків (академік НАПН України Т.С. Яценко)</p>	<p>Яценко Т.С. Психологічні основи групової психокорекції: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1996. – 264 с.</p>	<p>Мошенська Л.В. Діагностичні можливості комплексу тематичних психомалюнків у дослідженні глибинних аспектів психіки / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук. – К., 1998. – 19 с.</p> <p>Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції: Підготовка психолога практика: Навч. посіб. / Т.С. Яценко, Б.Б. Іваненко, С.М. Аврамченко та ін.; За ред. Т.С. Яценко. – К.: Вища шк., 2008. – 342 с.: іл.</p> <p>Яценко Т., Іваненко Б., Євтушенко І. Глибинна психокорекція та упередження психічного вигорання. Частина 2. – К.: Главник, 2008. – 192 с.</p> <p>Яценко Т.С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2006. – 382 с.: іл.</p> <p>Яценко Т.С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2004. – 679 с.: іл..</p> <p>Яценко Т.С., Кмит Я.М., Мошенская Л.М. Психоаналитическая интерпретация комплекса тематических рисунков (глубиннопсихологический аспект). – М.: СИП РИА, 2000. – 194 с.</p>

Теоретичні засади та історія виникнення

Теоретико-методологічними засадами психологічного аналізу комплексу тематичних малюнків є положення глибинної психології щодо місця та ролі несвідомого у поведінці людини. В емпіричних і теоретичних дослідженнях З. Фрейда, А. Адлера і К. Юнга висунуті й систематизовані уявлення про роль несвідомого і цільову орієнтацію психіки, її філогенетичні характеристики, запропоновані цінні гіпотези щодо універсальності Едіпового комплексу і базального почуття неповноцінності, що у захисних механізмах заміщення та гіперкомпенсації здатні викривлювати розвиток особистості і детермінувати суб'єкта на реалізацію неадекватної інфантильної мети.

З. Фрейд пояснює виникнення особистісної проблеми (невротичного розвитку особистості) переважно через отримання травматичного досвіду у дитинстві, що був невдало витіснений. Зокрема, особистісна проблема пояснюється ним у зв'язку з *комплексом Едіпа*, який був неадекватно пережитий, і в ситуації тут-і-тепер вимагає задоволення суперечливих інфантильних цілей за участю об'єктів, що заміщають інцестуозних осіб. Це стає можливим завдяки механізму *заміщення* і тенденції психіки до *вимушеного повторення*.

А. Адлер вбачає розвиток особистісних проблем у зв'язку з існуванням *комплексу неповноцінності*, що розвивається з неадекватно пережитого дитиною почуття неповноцінності. Суб'єкт невдало прагне нівелювати особистісну проблему шляхом *гіперкомпенсації комплексу неповноцінності*, зокрема в надмірному й тотальному прагненні переважати над іншими. Слід зазначити, що позадосвідна тенденція психіки «від слабкості – до сили» є інтегруючим механізмом психологічного захисту, але при цьому захисна система в кожному конкретному випадку виявляється унікальною.

К. Юнг визначає особистісну проблему як комплексне утворення, що являє собою афективну несвідому силу, яка нездатна адекватно інтегруватися у свідомість, оскільки центр особистості перебуває в архетипі Его, а не в Самості, що, у свою чергу, позбавляє суб'єкта можливості у своїй психічній діяльності проникати у сферу несвідомого. Відтак психологічна проблема полягає у тому, що не відбувається необхідне для повноцінного функціонування взаємопроникнення свідомих і несвідомих елементів психіки.

Таким чином, питання особистісної проблематики широко представлені у глибинній психології, хоча й не отримало уніфікованого погляду на причини її виникнення, динаміки та розв'язання. Якщо З. Фрейд вбачав причини особистісної проблематики у минулому суб'єкта (психологічна травма), то А. Адлер робить акцент на формуванні неадекватних життєвих цілях майбутнього. Натомість К. Юнг зауважує на структурно-функціональній патології, яка має своїм результатом утворення сильно зарядженого комплексу, що в окремих випадках здатен асимілювати навіть свідомість суб'єкта.

Трьома головними ознаками особистісної проблеми є її повторюваність (нав'язливість), неусвідомленість причин і негативні почуття та пригнічений стан суб'єкта. Відповідно глибинна психокорекція полягає у тому, щоби відпрацювати

невдало витіснений досвід (мовою гештальттерапії, завершити слабкий, незавершений гештальт), власне адекватно його прожити, вичерпати в емоціях. Отже, особистісна проблематика долається шляхом об'єктивації несвідомого у зв'язку зі свідомим.

У вітчизняній науці психодинамічна теорія особистісної проблематики сформувалася в рамках методики активного соціально-психологічного навчання (АСПН), запропонованої академіком НАПН Т.С. Яценко.

Особистісна проблема – це стабілізоване внутрішнє спонукання, яке блокує, звужує чи суттєво викривлює процес спілкування (взаєморозуміння), що унеможлиблює повноту та адекватність трансляції особистісної автентичності з її унікальною системою потреб, мотивів і цінностей. Якщо коротко, особистісна проблема – це завжди суперечність між свідомими деклараціями суб'єкта і його реальною поведінкою, вчинками і долею в цілому. Подолання цієї онтологічної суперечності і є метою терапевтичної взаємодії. Однак суб'єктом вона не може бути розв'язана самотужки, оскільки той не усвідомлює її глибинні каузальні аспекти через дію системи базових і ситуаційних психологічних захистів.

Особистісна проблема пов'язана з внутрішньою стабілізованою суперечністю, в основі якої лежать амбівалентні почуття до лібідіозних осіб. Соціально-психологічними передумовами виникнення особистісної проблеми є протиріччя між позадосвідною біологічною потребою індивіда у набутті та підтримці психологічної сили та постійним фактором соціалізації, який виявляє психологічну слабкість індивіда.

Т.С. Яценко, критикуючи загальний тестовий підхід у психодіагностиці, що закріплюється навіть у сфері надання психологічної допомоги, наголошує на тому, що «орієнтація на свідому сферу психіки суб'єкта й ігнорування взаємозв'язку та взаємозалежності між свідомим і несвідомим у психіці обмежують можливості індивідуалізованого психологічного пізнання». Вивчення несвідомих аспектів психіки за допомогою психомалюнків є можливим завдяки симультанному поєднанню діагностики та психокорекції на противагу тестовому підходу, де діагностика і психокорекція зазвичай розводяться у часі.

Взаємодія клієнта і психолога в ситуації «тут-і-тепер» з необхідності актуалізує стереотипізовані, ригідні реакції першого і можливість другого їх відстежити і допомогти клієнту їх усвідомити. Комплекс тематичних малюнків дозволяє об'єктивувати несвідоме у символічній мові, зокрема виявити ті усталені, стабілізовані інтрапсихічні осередки та поведінкові закономірності, які відповідно становлять причини і сутність особистісної проблеми суб'єкта. Т.С. Яценко наголошує на тому, що «несвідомому притаманна активність – «угору!», тобто прагнення виразитися у продуктах діяльності, особливо там, де задіяна моторика, яка знижує вербальний контроль. Про активний характер несвідомого промовляє той факт, що в процесі графічного зображення теми несвідоме нерідко починає більшою мірою визначати зміст малюнка, ніж першопочаткова тема». Слід наголосити, що зміст зображеного завжди виходить за межі запропонованої тематики, адже зазнає істотного впливу з боку несвідомих імпульсів. Несвідоме ніби

спонукає суб'єкта «творчо» підходити до завдання, однак ця творчість є детермінованою раніше витісненими елементами психіки, що прагнуть до своєї актуалізації.

«Стабілізовані особливості психіки дають можливість вийти на феномен базових захистів суб'єкта, когнітивною основою яких є логіка несвідомого», – зазначає Т.С. Яценко. Саме комплекс психомалюнків дозволяє пізнати логіку несвідомого шляхом вивчення особливостей використання полісемантичної мови символів. *Символічна мова* психомалюнків об'єктивно презентує неусвідомлені аспекти особистісних проблем, хоча її полісемантизм ускладнює пізнання психічної реальності, робить його недоступним «буденній свідомості». З іншого боку, саме це забезпечує для суб'єкта почуття психологічної безпеки під час виконання цього графічного завдання. Відтак суб'єкт здатен найбільш повно виразити внутрішній світ через колір та форму. «Малюнок дає почуття психологічної безпеки й можливість «захисту» в ситуації одержання «ризикованої» для себе інформації», – зауважує Т.С. Яценко.

Під час інтерпретації символічної мови психомалюнків важливо дотримуватися принципів цілісності та логічної послідовності. Оскільки символічна мова є *економною*, то символи на окремих малюнках будуть повторюватися, перебувати у певних відношеннях одне до одного, що дозволяє робити припущення про їх справжнє несвідоме значення. Повторювані символи фактично вказують на існування усталених тенденцій несвідомого, наближають до феноменології вимушеного повторення. Але разом із тим символи є багатозначними не лише за власним змістом, а й у відношеннях одне до одного. Тобто багатозначним виступає сам зв'язок символів.

Символи є заміщеними, тобто непрямими, посланцями несвідомого, які виражаються за допомогою образів, дещо віддалених від першопочаткового змісту, але досвідно з ним пов'язані за допомогою певних асоціацій (за суміжністю, за протиставленням, за контрастом тощо). У цьому плані символи тотожні невротичним симптомам. Особистісна символіка і симптоматика, як ніщо інше, інтегрують свідому і несвідому сфери психіки суб'єкта. Причому варто наголосити на неповторності значення символів. Цим вони якісно відрізняються від знаків, які завжди тлумачаться однаково. Власне за знаковим принципом інтерпретації образів побудовані тестові варіанти методів «Моя сім'я», «Неіснуюча тварина».

У роботі з психомалюнками варто пам'ятати, що *актуальне Я* (особистісно важливе в ситуації «тут-і-тепер») зазвичай *відступає на периферію* малюнка. Воно ніби не має відношення до центрального сюжету, хоча саме воно повинне стати предметом психоаналізу. Іншими словами, найважливіша несвідома інформація завжди присутня на свідомо виконаному малюнку, проте не лежить у центрі графічної композиції, не є замисленою суб'єктом, а представлена у випадкових, непродуманих деталях, суперечностях.

На думку Т.С. Яценко, психомалюнки відображають *актуальне минуле* (енергетично сильні точки пережитого минулого, що залишили сильний слід, який зберігає тенденцію до повторення у кожній підходящій ситуації). Натомість

різноманітність тем малюнків, власне можливість відхилитися від них, створює таку сприятливу ситуацію для прояву таких активних точок несвідомого. Психомалюнки об'єктивують глибинно-психологічний зміст несвідомого завдяки феномену *вимушеного повторення*, що власне і становить предмет психоаналізу.

Інтерпретація символічної мови повинна інтегрувати психоаналітичний, феноменологічний і процесуальний підходи. *Феноменологічний підхід* полягає у тому, що при інтерпретації символів найбільшої авторитетності набуває авторське бачення намальованого, а не стандартизована їх інтерпретація. Але це зовсім не означає, що саме авторське бачення береться в якості її справжнього значення. Скоріше, навпаки, авторське тлумачення зображеного є найбільш віддаленим від справжнього значення, адже суб'єкт захищається від істинного розуміння власних психічних явищ і подій. Проте ця інформація стає початковою для здійснення психоаналізу, від неї слід відштовхуватися у пошуку і фіксації суперечностей між деклараціями і реальною поведінкою. Власне авторська версія зображеного стає своєрідним глибинно-корекційним перехрестям, на якому відображається ступінь змін суб'єкта, його рефлексивні навички і вже набуті знання, власне здатність до рефлексії як результат глибинної психокорекції.

Сфера застосування

Комплекс тематичних малюнків застосовується у роботі з особистісною проблематикою, яка має досить широкий спектр виявлення: загальна висока конфліктність особистості, деструктивний характер спілкування, агресивність, потреба в домінуванні чи в постійній допомозі (безпорадність). Особливість застосування комплексу психомалюнків полягає у необхідності здійснення цілісного підходу до проблеми, в єдності її свідомих і несвідомих аспектів. Роботу з використанням психомалюнків доцільно застосовувати в процесі психокорекції, якій підлягають вже дорослі особи, психіка яких устигла набути ригідних, усталених характеристик, що не змінюються під впливом настанов чи аутоінструкцій. Також слід пам'ятати, що психоаналіз графічного матеріалу нерідко пов'язаний з особливостями психосексуального дозрівання суб'єкта, а тому в цілому є сумнівним його використання з неповнолітніми особами з професійно-етичної та законодавчої точки зору.

Опис методики

Комплекс тематичних малюнків являє собою набір малюнків на задану тему, виконаних суб'єктом у відповідності до власного їх розуміння. Суб'єкт не обмежується у способі їх виконання, а лише спонукається до малювання. Психолог не нав'язує свого бачення теми малюнка і наголошує на тому, що малюнок не буде оцінюватися з мистецької точки зору. Важливими є неповторне виконання графічного зображення. Т.С. Яценко посутньо зауважує: «...психомалюнок зумовлюється спочатку формальною спонукою (темами), які «не створюються» (як художнє полотно), а виконуються в короткий час згідно з інструкцією».

Зазвичай малюнки виконуються олівцями, бажано, щоби суб'єкт використовував кольорові олівці, що дозволить враховувати під час аналізу також

кольорову гаму символів.

«Теми малюнків підібрано так, щоби при їх виконанні актуалізувалися емоційні аспекти досвіду, ставлення до пережитих ситуацій, суб'єктивне бачення себе та власних стосунків з іншими людьми».

Т.С. Яценко пропонує такі теми тематичних малюнків:

1. Чоловік, жінка і я.
2. Сприймання минулого, яке не можна виправити.
3. Сприймання близькими й оточенням мого неіснування.
4. Людина, яку я люблю.
5. Людина, яку я не люблю.
6. Драматична подія мого життя.
7. Я-реальне, Я-ідеальне.
8. Звичайний психічний стан близьких мені людей.
9. Як мене бачать батьки (бачили в минулому) і я сам.
10. Як мене бачать люди, як я бачу сам себе.
11. Радісний день у сім'ї.
12. Людина, яку я відчужую.
13. Людина, яка психологічно не існує.
14. Найбільш значуща для мене людина.
15. Мій звичайний день.
16. Мій звичайний емоційний стан.
17. Мої бажання.
18. Конфлікт.
19. Людина, якої я боюся.
20. Моя сім'я тепер.
21. Ідеальна сім'я.
22. Я в сім'ї батьків.
23. Сім'я в мою відсутність. Я поза сім'єю.
24. Криза й етапи виходу з неї.
25. Моя мрія.
26. Моє минуле.
27. Моє майбутнє.
28. Шлях мого життя.
29. Я йду назустріч біді.
30. Сприймання нещастя.
31. Сприймання щастя.

Психоаналіз комплексу малюнків відбувається цілісно. Тому до уваги беруться всі малюнки, а не кожен ізольовано. Саме цілісне використання психомалюнків дозволяє побачити інваріантний характер представленої символіки і логічні та змістовні зв'язки між символами. При цьому психолог неодмінно спирається на авторське розуміння зображеного (феноменологічний підхід), що дає першопочтових для здійснення психоаналізу.

Психоаналіз комплексу малюнків передбачає, що психолог ставитиме клієнту

запитання, уточнюватиме певну інформацію про нього і висловлюватиме припущення щодо тих чи інших психічних подій та явищ у його житті. При цьому недопустимо безпосередньо нав'язувати суб'єкту власну точку зору навіть якщо він демонструє явні ознаки невротичного опору психотерапевтичним змінам. Ці зміни повинні відбуватися поступово, тому використання цього комплексу психомалюнків може відбуватися повторно. Також можливим є додаткове виконання психомалюнків: їхня тематика повинна відбивати характер попереднього психологічного аналізу особистісної проблеми. У цьому аспекті психомалюнки можуть виконувати суто корекційну роль (стабілізувати емоційний стан клієнта, спонукати до аутопсихотерапії).

Діагностичні можливості та обмеження

Діагностичні можливості.

Психоаналіз комплексу тематичних малюнків призначений виявляти і нівелювати особистісні деструкції, що імперативно визначають поведінку суб'єкта у стереотипно-непродуктивних формах взаємодії, а відтак блокують процес самоактуалізації. Результатом цієї психокорекційної роботи є набуття рефлексивних знань, що, на думку Т.С.Яценко, «спрямовані на розуміння індивідуальної неповторності особистісної проблеми суб'єкта, її глибинно-психологічних передумов». У свою чергу, в перспективі психокорекційної роботи це дозволяє суб'єкту здійснювати ефективний соціальний контроль життєвої ситуації, набувати спонтанності і здійснювати рефлексію своїх дій, протистояти неефективним формам поведінки, перцептивним викривленням, комунікативним деструкціям.

Л.В. Мошенська зазначає, що при адекватному використанні методики комплексу тематичних малюнків вдається дослідити глибинні характеристики психіки суб'єкта, а саме: 1) можливість передавати у графічному матеріалі емоційні аспекти досвіду за допомогою образної форми; 2) створювати необхідну для автора захищеність у передачі важливої для нього інформації; 3) здійснювати психологічний аналіз малюнків, виходячи з феноменологічного підходу, який передбачає побудову інтерпретації на основі розуміння малюнка автором; 4) завдяки присутності м'язового руху у процесі виконання комплексу психомалюнків уникнути цензорного контролю свідомості; 5) виявляти у малюнках архетипи, що сприяють розумінню закономірностей функціонування несвідомого.

Діагностичні обмеження.

Використання комплексу тематичних психомалюнків вимагає від психолога власної *особистісної відкорогованості*, яка унеможлиблює процеси його емоційного вигоряння і непродуктивних контртрансферів і проєкцій у взаємодії з клієнтами. Відповідно психологу рекомендується самому набути досвід клієнта, а згодом – психотерапевтичний досвід під наглядом більш досвідченого фахівця (супервізора). Найкращим способом набуття такого досвіду є проходження навчання у групах активного соціально-психологічного навчання (АСПН). Загальна кількість годин становить 100-120.

1.2. ПРИКЛАД ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО ЗАВДАННЯ З КУРСУ «МАЛЮНОК В ПРАКТИЦІ ПСИХОДІАГНОСТИКИ»

Клієнтський запит

До шкільного психолога звернулася старшокласниця Людмила: «Я відчуваю труднощі у спілкуванні з хлопцями. Точніше, у мене не виходить встановлювати з ними довготривалі стосунки. Постійно виникають ситуації, які призводять до того, що у нас псується відносини. Я відчуваю, що за деякий час вони стають мені нецікавими, нудними, навіть примітивними. Ця проблема мене тривожить, оскільки я бачу, що інші дівчата спілкуються зі своїми хлопцями більш тривалий час. Я боюсь, що, зрештою, залишуся сама».

Обов'язкова програма при виконанні завдання

1. Проаналізуйте терапевтичний випадок. Визначте глибинно-психологічні чинники виникнення особистісної проблематики Людмили.
2. У ході психодіагностики застосуйте комплекс тематичних малюнків.
3. Змодельуйте ситуацію процесуальної діагностики особистісної проблеми клієнтки, де використовується комплекс тематичних психомалюнків (на прикладі аналізу кількох психомалюнків).
4. Висновки за результатами процесуальної психодіагностики представте у формі консультативної бесіди з клієнткою.

ХІД РОБОТИ НАД ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИМ ЗАВДАННЯМ

I. ЕТАП ПЕРВИННОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

1.1. Категоріально-термінологічне до визначення проблеми, з якою звернулися до психолога

Психолог (П.): Зі скількома хлопцями у тебе були вже зіпсовані стосунки?

Клієнтка (К.): (після нетривалої паузи): З трьома, здається.

П.: Як зазвичай це відбувається?

К.: Вони запрошують мене на побачення. Ми кілька разів зустрічаємось, інколи ще встигаємо сходити на якусь вечірку чи до клубу. А потім мені якось набридає з ними спілкуватися. Я не хочу їх бачити. Вони мене починають дратувати своїми жартами. Можливо, у мене не все гаразд із почуттям гумору, але ці жарти здаються мені примітивними, а іноді й дурними

П.: Ти їм говорила про це?

К.: Як про таке скажеш! Вони все одно нічого не розуміють. А коли я починаю розмову про щось серйозне, вони дивляться на мене якось здивовано, наче я не з цього світу. Гадаю, у нас просто різні життєві цінності.

П.: То ти не надто шкодуєш, що стосунки розриваються?

К.: Авжеж ні. Це все одно повинно було колись статися. Але ж... (намагається правильно підібрати слова).

П.: Тебе непокоїть те, що це постійно повторюється?

К.: Точно. Я боюсь, що так нікого й не знайду собі. Я, звісно, ще не збираюсь виходити заміж: потрібно спершу закінчити школу, вступити до університету,

можливо, навіть десь устигну попрацювати, а вже потім... Але коли я бачу щасливі обличчя дівчат, коли чую, як вони розповідають про свої стосунки із хлопцями, я починаю нервуватися.

П.: Про що ти тоді думаєш?

К.: Що я якась не така як усі, що, може, проблема зовсім не в хлопцях, а в мені, у тому, що я така перебірлива.

П.: А яким повинен бути той, кого ти кохатимеш постійно?

К.: Ну, я не знаю... Це, мабуть, можна одразу відчути. Але я ще не відчувала. Я гадала, що це повинно з'явитися в процесі спілкування, однак нічого подібного не з'являється. Навіть навпаки, хлопці стають все більш нуднішими.

П.: Отже, якщо я правильно зрозумів, ти хочеш розібратися зі своїми почуттями і стосунками з хлопцями. Ти хочеш зрозуміти, чому так швидко псуються стосунки і не виникає інтерес до них.

К.: Так. Можливо, тоді я принаймні зрозумію, в чому чи в кому полягає проблема і, може, навіть зможу якось зарадити цьому.

1.2. Формування реалістичних очікувань у людини, яка звернулася за допомогою та визначення напрямків практичної роботи психолога

П.: Спроба дізнатися про причини твоїх труднощів у стосунках із хлопцями може зайняти трохи часу. Нам доведеться разом це усвідомити. Тому тобі доведеться бути максимально відвертою щодо своїх почуттів і думок, а також чесною перед самою собою, оскільки не завжди інформація буде приємною чи прийнятною з моральної точки зору.

К.: Я розумію, що це нелегко зрозуміти. Я спробую нічого від Вас не приховувати і бути чесною з собою.

П.: Для того, щоб нам було легше збагнути особливості цієї проблеми, я запропоную тобі намалювати з десяток малюнків на не зовсім звичні теми.

К. (дещо збентежено): Невже малюнки можуть допомогти зрозуміти те, чого я сама не розумію? Я гадала, що це будуть якісь тести...

П.: Скоріше, тести висвітлять ту інформацію, яка тобі вже відома. А нам необхідно з'ясувати те, що з певних причин приховано від твоєї свідомості. Малюнки при спеціальній процедурі їх використання дозволяють це зробити. Така робота буде схожою на самоаналіз життя, тільки я буду тобі в цьому допомагати, ставлячи запитання. Тому одразу попереджаю, що така робота не виглядає як забавка з дитячими малюнками. Вона потребуватиме від тебе значною емоційної напруги і навіть особистісної відваги, адже ми торкатимемось найпотаємнішого у твоєму житті.

К.: Гарзд. Я намалюю. За цим проблема не стане.

П.: Тут більше тридцяти тем. Ти малюватимеш малюнки на ті теми, які будуть до снаги. Однак ти можеш придумати власну тему. Чим більше малюнків ти намалюєш, тим краще. Спробуй запам'ятати свої почуття і думки під час малювання. Ти можеш навіть робити певні записи.

К.: Я спробую за кілька днів принести малюнків.

Напрямок практичної роботи	Обґрунтування
Діагностична і психокорекційна робота	Процесуальна діагностика особистісної проблеми старшокласниці Людмили з використанням комплексу тематичних малюнків.
Консультаційна робота	Бесіда з клієнткою за результатами процесуальної діагностики і можливе визначення додаткових або альтернативних шляхів вирішення особистої проблеми.

II. ПЛАНОВО-ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП

2.1. Аналіз власного досвіду виконання подібних завдань при вивченні навчальних дисциплін та проходженні практик

Дисципліна	Модуль	Тема	Зміст питань
Малюнок в практиці психодіагностики	Психоаналітичний підхід до інтерпретації психомалюнків	Цілісний аналіз особистісної проблематики за допомогою комплексу тематичних малюнків	Вибір тематики комплексу психомалюнків. Сутність психокорекційного діалогу та його роль у роботі з малюнковими методиками. Діагностика глибинних аспектів психіки.
		Психологічний аналіз особистісних проблем	Едіпів комплекс та його деструктивні наслідки для психіки суб'єкта. Макроаналіз несвідомих передумов особистісної проблеми суб'єкта. Мезоаналіз несвідомих передумов особистісної проблеми суб'єкта. Трансфер і опір та їхня роль у пізнанні психіки
Основи психокорекції	Основні напрями у зарубіжній психокорекційній практиці	Основні напрями психокорекції у глибинній психології	Класичний психоаналітичний підхід З. Фрейда до проблем психокорекції Індивідуальний підхід до психокорекції А. Адлера. Аналітичний підхід до психокорекції К. Юнга

Дисципліна	Модуль	Тема	Зміст питань
Психодіагностика	Проективні техніки та АСПН у роботі практичного психолога	Проективні методики як метод дослідження	Теоретичне обґрунтування проективного підходу у зарубіжній психології. Теоретичне обґрунтування проективного підходу у вітчизняній психології Метод «Малюнок сім'ї»
		АСПН як метод психодіагностики цілісних проявів психіки	Особливості психодіагностичної процедури в АСПН. Роль групової динаміки у процесі психодіагностики в АСПН. Об'єктивна дезінтегрованість психіки та суб'єктивна її зінтегрованість. Роль психічних захистів у процесі суб'єктивної інтеграції психіки
Сучасні теорії глибинної психології	Теоретичні та методологічні засади глибинної психології	Теоретичні засади глибинної психології	Поняття про глибинну психологію. Причини виникнення глибинної психології. Теоретичні засади глибинної психології. Основні поняття глибинної психології.
		Розвиток глибинної психології в ХХ столітті	Наукова школа Т.С. Яценко

Назва практики	Зміст завдань
Психодіагностична практика (VII навчальний семестр)	Виконання професійно-орієнтованих завдань, пов'язаних із вирішенням особистісних проблем, які мають глибинно-психологічні чинники

2.2. Підбір та аналіз літератури та формулювання припущень про причини виникнення проблеми

Бібліографічний опис джерела	Основні ідеї та тези, що стосуються проблеми
<i>Навчально-методична та довідкова література</i>	
Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції: Підготовка психолога практика: Навч. посіб. / Т.С. Яценко, Б.Б. Іваненко, С.М. Аврамченко та ін.; За ред. Т.С. Яценко. – К.: Вища шк., 2008.	Особливості раннього формування захисних тенденцій психіки, їх залежність й обумовленість історією дитячо-батьківських стосунків. Приклади психоаналізу особистісних проблем за допомогою комплексу тематичних малюнків.
Яценко Т.С. Психологічні основи групової психокорекції: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1996.	Особливості здійснення макро- та мезоаналізу особистісної проблематики, а саме розкриття загальної дії базових психологічних захистів, причини прояву тенденції до психологічної імпотенції (руйнування контактів через неадекватне сприймання партнерів) та вимушеного повторення. Приклади психоаналізу комплексу тематичних малюнків. Вибір тематики психомалюнків.
<i>Фахова періодична література</i>	
Ханзян Э. Травма, связанное с зависимостью страдание и самолечение // Журнал практической психологии и психоанализа. – 2002. – № 3.	Представлено концепцію психологічної травми та їх широка симптоматика. Наведено шляхи здійснення психологічної допомоги та самопомоги.
<i>Вузькоспеціалізована література</i>	
Брилл А. Лекции по психоаналитической психиатрии / Пер. с англ. – Екатеринбург: «Деловая книга», 1998. – 336 с.	«Симптоми виникають не в результаті витіснення, а внаслідок невдалого витіснення». С. 55.
Венгер А.Л. Психологические рисуночные тесты: Иллюстрированное руководство. – М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 160 с.: ил.	Наведена загальна характеристика малюнкових тестів. Зокрема, їх організація та проведення, виконання тестів «Малюнок людини», «Неіснуюча тварина», «Малюнок сім'ї». Наведено знаковий аналіз символів, представлений на цих малюнках.
Основы психотерапии / Бурлачук Л.Ф., Грабская И.А., Кочарян А.С. –	«Складається кінцева мета, неадекватна через свою нереальність, яка слугує

Бібліографічний опис джерела	Основні ідеї та тези, що стосуються проблеми
К.: Ника-Центр, 2001. – 320 с.	досягненню переваги над людьми. Якби вона підпала під критичний розгляд, то втратила б свою дієвість. Її рятує лише не усвідомлення. Невротичний конфлікт складається в несвідомій сфері через колізії почуття меншовартості і прагнення до досягнення переваги». С. 76.
Практика и теория индивидуальной психологии / А. Адлер. – СПб.: Питер, 2003. – 256 с. – (Серия «Психология-классика»).	«...у всіх душевних рухах можна віднайти , що вони отримують свій напрямок завдяки поставленій раніше меті». С. 11. «...конкретна» ціль невротика завжди перебуває на безглуздому боці життя». С. 15.
Фрейд З. Остроумие и его отношение к бессознательному; Страх; Тотем и табу: Сборник / Пер. с нем. – Мн.: ООО «Попурри», 1999. – 496 с.	«Сексуальна функція підлягає найрізноманітнішим порушенням, більшість з яких носить характер простих гальмувань. Їх можна об'єднати у понятті психічної імпотенції». С. 243.
Фрейд З. По ту сторону принципа удовольствия / Фрейд З. Очерки по психологии сексуальности / Пер. с нем. – Мн.: ООО «Попурри», 1999. – С. 393-454.	«...будь-яке невротичне незадоволення є... насолодою, яка не може бути сприйнята як така». С. 399.
Фрейд З. Тотем и табу: Сб. – М.: Олимп; ООО «Издательство АСТ-ЛТД», 1998. – 448 с.	«...переважання сексуальних потягів над соціальними складає характерний момент неврозу» С. 95. «У більшості людей вони [сексуальні потяги] витіснені недостатньо й психологічно неправильно, тому вони більше за інших ладні прориватися». С. 407.
Юнг К.Г. Борьба с Тенью // Юнг К.Г. Избранное / Пер. с нем. – Мн.: ООО «Попурри», 1998. – С. 53-64.	«...коли людину позбавляють від її комплексів, вона позбавляється найкращих своїх ресурсів. Її можна допомогти, лише поставивши у відомість про них, для того, щоби почався внутрішній конфлікт. У цьому випадку комплекс стає фокусом життя». С. 63.
Юнг К.Г. Психология бессознательного / Пер. с нем. – М.: ООО «Издательство АСТ»; «Канон+», 2001. – 400 с.	«...якщо люди будуть виховані так, щоби чітко бачити тіньову сторону своєї природи, то можна сподіватися, що вони на цьому шляху навчаться також краще розуміти і

Бібліографічний опис джерела	Основні ідеї та тези, що стосуються проблеми
	любити своїх близьких». С. 31.
Юнг К.Г. Практика психотерапії / Пер. с нем. – М.: ООО «Фирма «Издательство АСТ»; СПб.: «Университетская книга», 1998. – 416 с. – (Классики зарубежной психологии).	«Суттєвим фактором як таким є дисоціація психічного, а не присутність високо зарядженого афекту і, відповідно, головною психотерапевтичною проблемою виявляється не абреація [відведення], а питання про те, як інтегрувати дисоціацію». С. 146.

Припущення щодо причин виникнення проблеми.

Особистісна проблема має яскраво виражену поведінкову суперечність: клієнтка прагне встановлювати стосунки з особами протилежної статі (на свідомому, декларативному рівні), але ці стосунки постійно псуються, втрачається їхня цінність (дія несвідомих чинників). Чуттєво-ніжний потяг нівелюється в результаті вироблення і неухильного дотримання деструктивного характеру взаємодії з особами протилежної статі, що, вочевидь, відбиває амбівалентне ставлення до них. Клієнтка не в змозі самотужки вирішити свою проблему, оскільки не усвідомлює каузальні аспекти її виникнення – несвідомий «інтерес» у деструктивному спілкуванні.

2.3. Консультація з фахівцями

Потреби у консультації з фахівцями немає. Завдання надання психокорекційної допомоги не виходять за межі компетентності психолога.

2.4. Складання розгорнутого плану виконання завдання, підбір методів та аналіз ресурсів

Етап роботи	Методи та процедури	Необхідні ресурси
Первинна консультація	Уточнення окремої діагностичної інформації; формування реалістичних очікувань; підготовка до проведення процесуальної діагностики особистісної проблеми з використанням комплексу тематичних малюнків; укладання терапевтичного контракту	Психологічний кабінет
Вибір тематики психомалюнків	Виконання малюнків на обрану тематику (виконується клієнткою вдома)	Аркуші паперу А-4, кольорові олівці
Процесуальна діагностика	Психоаналіз комплексу тематичних психомалюнків	Набір психомалюнків

Етап роботи	Методи та процедури	Необхідні ресурси
особистісної проблеми	(феноменологічний підхід)	
Завершальна консультація	Обговорення результатів роботи (виконання контрактних домовленостей), визначення подальшої додаткової чи альтернативної психокорекційної роботи	Психологічний кабінет

2.5. Передбачення проблемних моментів

Проблемні моменти	Причини виникнення	Шляхи уникнення
Клієнтка демонструє значні труднощі в процесі психоаналізу комплексу тематичних малюнків, не здатна формулювати певні припущення щодо значення символів, повідомляти про власні емоції та почуття	Актуалізація травматичного психічного матеріалу, прояв слабкості «Я» клієнтки спричинює значний опір процесу психокорекції, внаслідок чого блокується здатність до набуття рефлексивних знань, спонтанних висловлювань, вираження емоцій.	Виконати вправи невербальної взаємодії (психогімнастика); намалювати додатковий малюнок на тему «Я в кабінеті психолога» і почати з нього психоаналіз комплексу тематичних малюнків; неухильне дотримання феноменологічного підходу під час інтерпретації комплексу тематичних психомалюнків.

2.6. Підготовка матеріалів, необхідних для виконання завдання

Клієнтка виконує комплекс тематичних малюнків на теми:

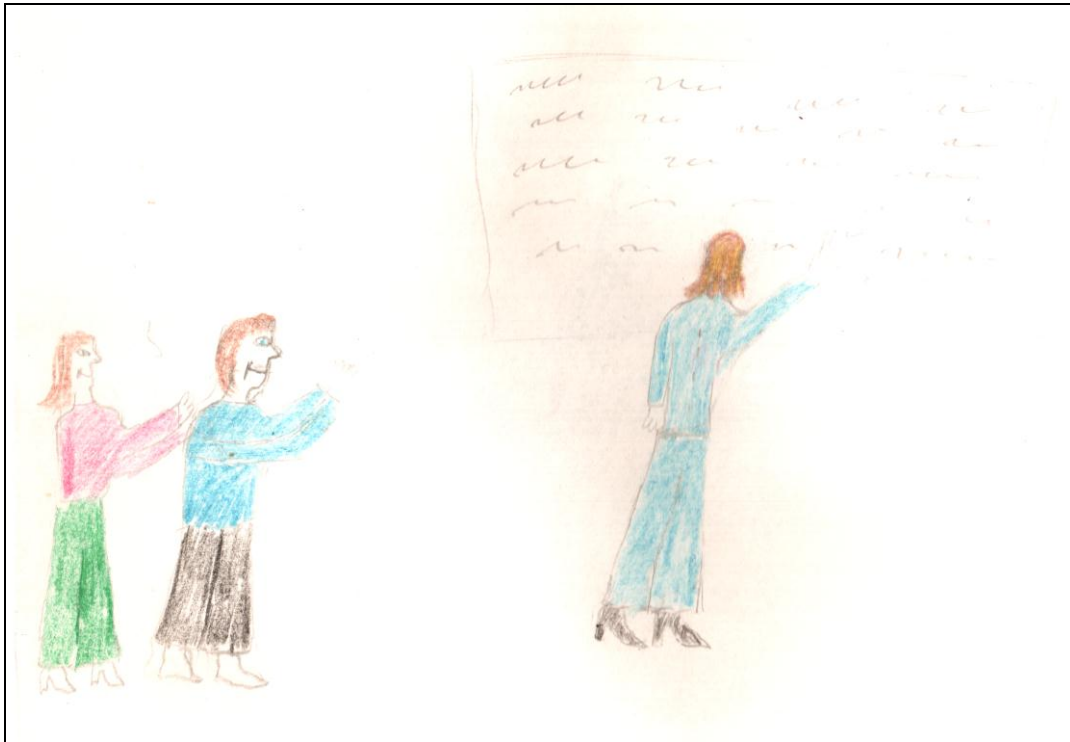
1. Я-реальне, Я-ідеальне.
2. Чоловік, жінка і я.
3. Я йду назустріч біді.
4. Заповіт.
5. Надія.
6. Мій звичайний день.
7. Найжахливіше, що зі мною сталося.
8. Мій тотем.
9. Зі мною завжди так трапляється.

Тематика малюнків була обумовлена характером особистісної проблематики клієнтки.

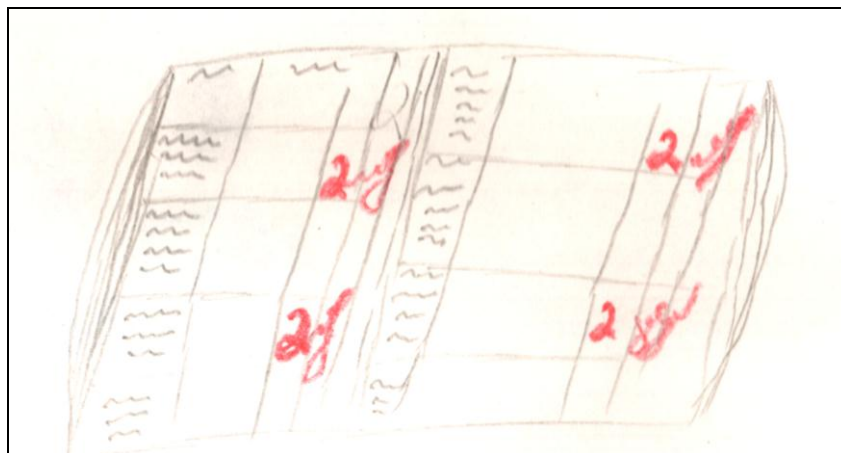
Внутрішні ресурси клієнтки: готовність і спроможність працювати з несвідомим психічним матеріалом, вміння аналізувати свої емоції, думки та поведінку, сприймати ризиковану інформацію про себе.

III. ЕТАП ПРАКТИЧНОЇ РОБОТИ

3.1. Збір емпіричних даних

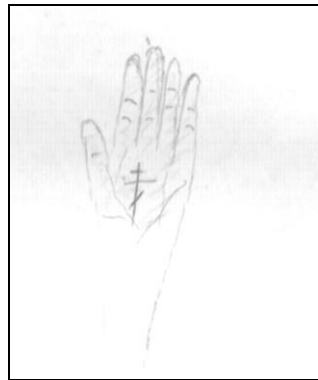
Мал. 1. Мій звичайний день

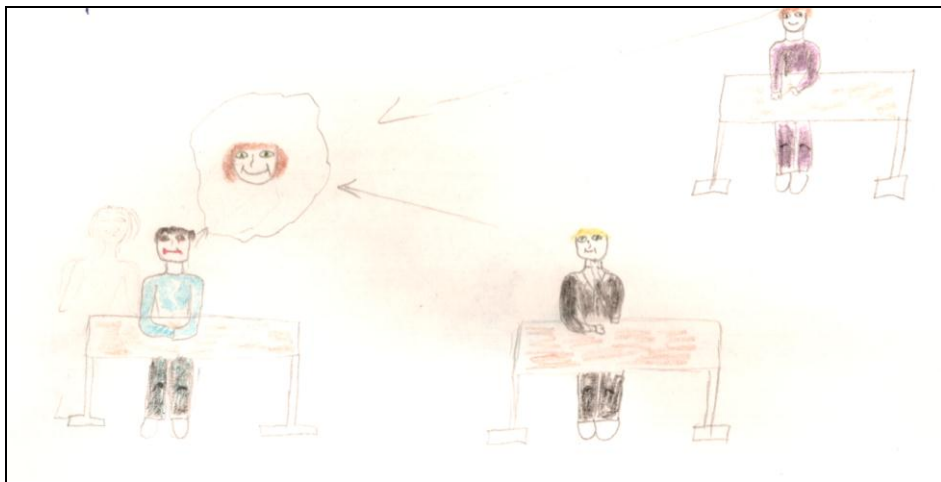
Мал. 2. Зі мною завжди так трапляється

Мал. 3. Моя майбутня сім'я

Мал. 4. Мій тотем

Мал. 5. Я-реальне, Я-ідеальне

Мал. 6. Найжахливіше, що зі мною сталося

3.2. Аналіз та інтерпретація отриманих даних

Під час аналізу комплексу психомалюнків з'ясувалося, що клієнтка мала досвід кількарічної давнини близького спілкування з хлопцем Сашком, який покінчив життя самогубством. Для дівчини це стало справжньою несподіванкою, вона важко переживала те, що сталося. Однак на похорони не прийшла, тому що злякалася. Тепер картає себе, відчуває провину у тому, що сталося.

П.: Що зображено на малюнку «Мій звичайний день»?

К.: Я відповідаю в школі біля дошки.

П.: Що роблять інші?

К.: Усі дивляться на мене й аплодують за хорошу відповідь.

П.: Цікаво те, що на малюнку «Зі мною завжди так трапляється» ти зображуєш свій шкільний щоденник, в якому стоїть чотири незадовільні оцінки. Як можна пояснити цю суперечність?

К.: Справді... (розгублена).

П.: Виходить так, що зазвичай ти якась невдаха, але за певних обставин ти потрапляєш у центр уваги – і тебе визнають. Тобі аплодують хлопець і дівчина. Хто це може бути?

К.: Я не знаю. Це мої однокласники.

П.: Які між ними можуть бути стосунки?

К.: Мабуть, звичайні, дружні.

П.: Помітно, що дівчина навіть трішки торкається хлопця за спину. Можна припустити, що між ними близькі стосунки, можливо, навіть фізичні. Вона його підштовхує до тебе?

К. (дещо здивовано): Я б не сказала. Так просто вийшло. Я не великий майстер малювання.

П.: За що вони тобі аплодують?

К.: Вони мною захоплюються як людиною.

П.: За який вчинок?

К.: Не знаю.

П.: Може, за те, що ти й досі не можеш забути Сашка і своїми діями (тим, що не маєш інших друзів-хлопців) ніби є вірною йому?

К.: Я, коли малювала, не думала про це... Мені важко відповісти.

П.: На це вказує те, що по суті тобою захоплюється пара (хлопець і дівчина). А ти, як стає зрозуміло, без пари. Чи не схожий цей хлопець, якого ти зображуєш у профіль, на Сашка?

К.: У Сашка теж темне волосся. Але навіщо мені його зображувати серед однокласників, коли він давно не живе?

П.: А тому що ти навіть не наважуєшся сказати «помер». Він для тебе досі живий і саме заради нього ти продовжуєш так поводитися, щоби почуватися менш винуватою. Плата за почуття провини – збереження йому вірності. Саме тому тобі зазвичай ставлять «двійки», але в окремі моменти життя, коли ти «відшиваєш» чергового хлопця (а на малюнку «*Мій звичайний день*» ти ніби відвертаєшся від усіх і насамперед від хлопця), тобою починають захоплюватися як особою, що поклала своє життя на вівтар вірності. Саме тому малюнок «*Мій тотем*» зображує хрестик як символ віри і смерті.

К.: Так, звісно. На малюнку «*Я-реальне, Я-ідеальне*» я зображую, що хлопці мріють про мене, але найближче до свого обличчя я розташовую саме темноволосого Сашка. Дивно...

П.: При цьому характерним є те, що генітальну зону хлопців ти ніби прикриваєш партою. Тобто сексуальні стосунки в принципі зараз неможливі, адже ти зберігаєш вірність Сашкові. Та й в самої себе ти зображуєш лише голову, а тулуба як символу чуттєвості немає.

К.: Так. На малюнку «*Моя майбутня сім'я*» я, певно, теж зображую темноволосого Сашка.

П.: Що цікавого на цьому малюнку?

К.: Не видно наших облич. Ми стоїмо спиною.

П.: Ви ніби йдете вперед, але не видно облич. Тому що Сашка вже немає. Цей союз безперспективний, оскільки ви стоїте на дорозі, ніби осяяній сонцем, хоча сонце розташовується з правого верхнього боку. Тобто воно вас не освітлює і не гріє.

К.: Погоджуюсь. Я ще звернула увагу на те, що на малюнках «*Мій звичайний день*» і «*Зі мною завжди так трапляється*» щось пишеться: на дошці і в щоденнику, але результат різний. Причому біля дошки я теж стою спиною до глядачів. Ніби це якесь несправжнє спілкування.

П.: Це щось протилежне до звичайного спілкування, хоча ти в ньому і зацікавлена. Тобі подобається бути ідеалом для багатьох хлопців. На малюнку «*Я-реальне, Я-ідеальне*» ти представлена тільки в якості ідеалу. Ці два образи збігаються. Тому що ти відчуваєш себе лише в такій якості – бути нереальною. Тому, мабуть, стосунки і не складаються.

К.: Дивовижно, я навіть помітила, що на малюнку «*Я-реальне, Я-ідеальне*» я спочатку намалювала себе поряд із Сашком, а потім витерла гумкою. Про що це може свідчити?

П.: Це, мабуть, вказує на твоє неоднозначне ставлення до нього.

К.: Як?! Я ж його любила. Я...

П.: Повернемося до малюнка «*Найжахливіше, що зі мною сталося*». На ньому відображається суперечливе ставлення до Сашка. Подивися, він ніби розділяє тебе на дві частини: одна частина гірко плаче (символ руки та сліз), інша – перелякана. Ця твоя друга частина не плаче (порожні очі, порожній рот, навіть рук не видно).

К.: Просто я дуже тоді злякалася. Я боялася йти на похорони. (*Засмучується, важко говорити*).

Далі проводиться психотерапевтична техніка «Прощання», в процесі якої клієнтка відпрацьовує невдало витіснені почуття страху і жалю, пов'язані з Сашком.

Результати діагностики особистісної проблеми клієнтки.

Особистісна проблема клієнтки полягає у тому, що вона спробувала компенсувати почуття провини перед своїм хлопцем шляхом дотримання вірності, навіть попри те, що він загинув. Зберігаючи природний інтерес до представників протилежної статі, вона, втім, їх щоразу сексуально, особистісно знецінює, щоби вкотре довести собі та іншим (не в останню чергу Сашкові), що він був найкращим, що її почуття до нього залишилися живими.

Таким чином, поведінкова суперечність клієнтки полягала у тому, що вона прагне статевих стосунків і водночас їх руйнує. Несвідомою деструктивною передумовою проблеми є спроба компенсувати утворене почуття провини надмірним дотриманням вірності колишнім стосункам. Отже, особистісна проблема носить яскраво виражений травматичний характер. Ситуація набула травматичного характеру тому, що клієнтка не мала емоційних (страх перед мертвим другом), інтелектуальних (неправильно оцінила ситуацію смерті) і поведінкових (втеча від похорону) ресурсів для її вирішення.

IV. ЗВІТНО-ПІДСУМКОВИЙ ЕТАП

4.1. Представлення результатів людині, яка звернулася із запитом

Ситуація консультативної бесіди з директором типографії за результатами дослідження.

П.: Як ти сьогодні почуваєшся?

К.: Мені здається, я ще до кінця не осмислила цю ситуацію. Хоча безперечно я ставлюся до своїх стосунків із хлопцями дещо по-іншому.

П.: У чому це проявляється?

К.: Я тепер щоразу питаю себе: як я буду знецінювати цього хлопця? Чи думаю я про Сашка?

П.: Але ти думаєш зараз про Сашка?

К.: Звісно, ще думаю. Але радше суто номінально. Я вже не переживаю якісь таємничі почуття і казкові сподівання. Я можу про нього говорити спокійно, чесно.

П.: Це якось впливає на твоє теперішнє ставлення до окремих хлопців?

К.: Мабуть, так. Я принаймні вже не порівнюю їх, не намагаюся побачити в

кожному з них щось погане, неідеальне, як було раніше.

П.: Чи відчуваєш ти зараз напругу в стосунках з хлопцями?

К.: Мені здається, я припинила щось очікувати. Раніше я якось очікувала, що має щось статися погане, що він зробить щось неправильно, що зробить його непривабливим для мене. А тепер я можу більше уваги приділити своїм справжнім почуттям, які виникають цієї хвилини. Інколи трапляється, я ловлю себе на думці, що з цікавістю слухаю того чи іншого хлопця. Раніше такого не було. Мені тоді казали, що я ставлюся до хлопців зверхньо, що гордю.

П.: Тобто ти говориш про те, що в тебе починає принаймні періодично з'являтися інтерес, цікавість до окремих хлопців?

К.: Скоріше, я вже не вважаю їх такими нудними, як раніше. Мені тоді їхні розмови здавалися примітивними, тому й на жарти їхні часто не реагувала. Тепер я почала помічати, що мене турбують ті ж речі, що й їх. Хоча разом із тим я не можу сказати, що абсолютно поділяю їхню точку зору. Мені все одно здається, що я доросліша за своїх однолітків, що я вже переросла їхні інтереси.

П.: В тебе вже з'явився хлопець?

К.: Ще ні. Мені здається, повинен пройти якийсь час для того, щоб виник серйозний інтерес. Раніше вони якось швидко змінювалися. Впродовж місяця я могла зустрічатися навіть з трьома різними хлопцями і швидко розлучатися. А тепер я ніби приглядаюся до них.

П.: Ти ще відчуваєш тривогу з приводу того, що в інших дівчат є хлопці, а тебе – ні?

К.: Я ніби виросла з неї. Це вже не та тривога. Або, може, тривога кудись зникла на деякий час. Мій інтерес до хлопців іншого характеру. Він якийсь безпосередній. Я не розглядаю їх як претендентів на побачення, а як на людей, які мають відмінний життєвий досвід, інтереси.

П.: Ти відчуваєш, що тобі потрібна ще якась допомога з мого боку?

К.: Складно це визначити. Я зараз більше потребую звичайного спілкування з однолітками, ніж індивідуальних бесід. Мені здається, що я щось пропустила в житті, ніби не все почула, що повинна була би почути.

П.: Ти можеш відвідувати нашу психологічну групу зустрічей. Її відвідують кілька твоїх однокласників, є особи з паралельних класів.

К.: Це, звісно, цікаво. Але чи буду я цікава тим, хто вже давно її відвідує?

П.: Цього я напевне сказати не можу. Це місце, де ми обговорюємо свої нагальні проблеми, ділимося думками, іноді надаємо підтримку, пораду.

К.: Гаразд, я неодмінно прийду. Можливо, там мені вдасться поглибити своє розуміння своїх вчинків.

V. ЕТАП САМОАНАЛІЗУ, ГРУПОВОЇ РЕФЛЕКСІЇ ТА САМОРОЗВИТКУ

Підсумкова рефлексія позитивних моментів (що саме вдалося зробити, чого досягти, від чого отримати професійне задоволення)

В процесі виконання професійно-орієнтованого завдання мені вдалося правильно побудувати первинну консультацію. Зокрема, вдалося не втратити предмет консультації, з'ясувати необхідну інформацію, що дозволило в подальшому підібрати релевантну тематику психомалюнків. Загалом первинна консультація дозволила відчувати впевненість у веденні діагностико-корекційного діалогу, у правильній постановці питань. Гадаю, це задало характер для подальшого психоаналізу комплексу психомалюнків.

Однак під час здійснення психоаналізу з використанням психомалюнків я відчував деяку розгубленість, адже розуміння того, як клієнтка намагалася компенсувати свою особистісну проблему виникло не одразу. Вважаю, що мені дещо пощастило з окремими запитаннями і тим, що клієнтка погодилася з такою інтерпретацією й особливо тим, що вона сама вельми успішно рефлексувала свій досвід і тлумачила окремі символи. Можливо, коли б вона сама так уважно, активно і чесно не поставилася до свого психоаналізу, я міг би не здійснити такої інтерпретації. Слід сказати, що малюнки справді виявились надто цінними в аналізі особистісної проблеми, ніби своєрідними діагностичними «шпаргалками».

Найбільше остерігався, щоби клієнтка прямо не заперечила мої інтерпретаційні припущення. Це, звісно, можна було би тлумачити як прояв опору психотерапії, конфронтації з психологом чи трансферні реакції, однак у мене не було відчуття впевненості, що мені вдалося б вийти з цієї ситуації. Все-таки тлумачення символів іноді набуває досить вільного, гіпотетичного характеру. Завжди відсутні достатньо переконливі насамперед для клієнта аргументи у тлумаченні його логіки несвідомого. Проте позитивний досвід такої складної аналітико-синтетичної психологічної діяльності надав мені впевненості у своїх психотерапевтичних здібностях.

Програма саморозвитку

Складові навчально-професійних умінь та професійно важливі якості, які потрібно було б розвинути	В чому полягали труднощі	План заходів для саморозвитку	Терміни	Критерії самоконтролю
Оцінювати власну готовність використовувати обрані методи	Бракує досвіду психоаналізу за допомогою комплексу тематичних малюнків	Набуття професійної рефлексії під час проходження активного соціально-психологічного навчання	лютий-квітень 2012	Здійснення психоаналізу за допомогою комплексу тематичних малюнків під наглядом супервізора
Вносити корективи в робочі гіпотези	Під час здійснення психоаналізу необхідно постійно бути готовим для зміни початкових припущень щодо причин існування особистісної проблеми	Проходження активного соціально-психологічного навчання у кількох групах	квітень-вересень 2012	Спостереження за психоаналізом психомалюнків кількох учасників АСПН
Аналізувати протиріччя в отриманих результатах дослідження	Дослідження протиріч у логіці висловлювань клієнта є предметом психологічного аналізу. Мені не завжди вдавалося	Виконувати вправи на розвиток логічності мислення за підручником М.Г. Тофтула «Логіка», в якому автор	лютий-травень 2012	Вміти застосовувати правила правильної побудови умовисновків у психоаналізі особистісної проблематики

	одразу помічати ці суперечності.	наводить рекомендації для правильного ведення полеміки, пропонує вправи на розвиток логічного мислення.		
--	----------------------------------	---	--	--